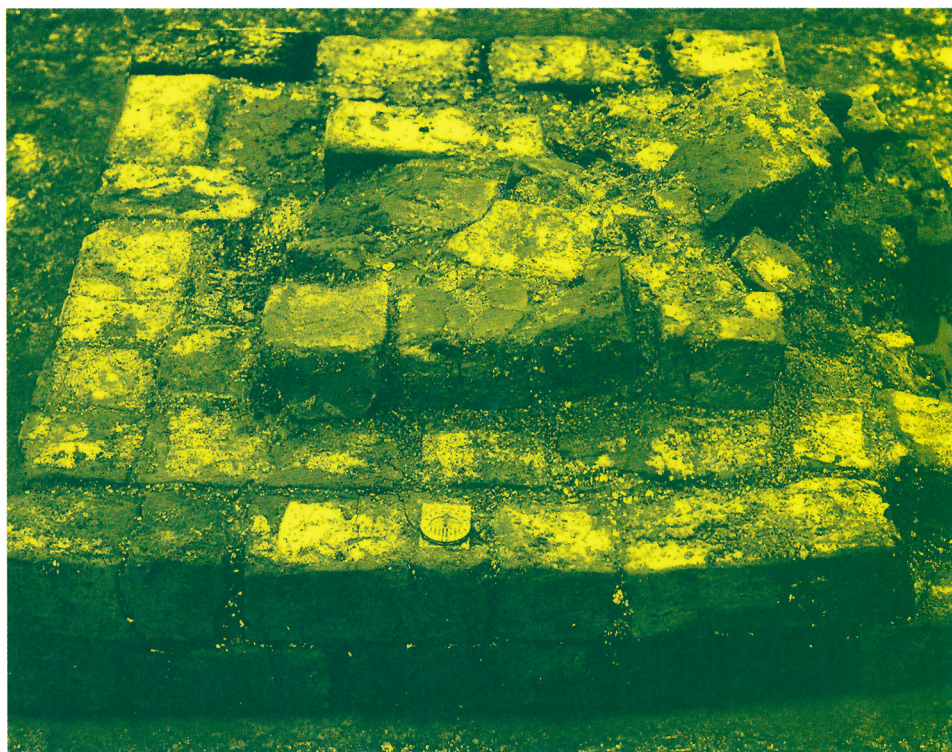

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1998

10

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1999, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: een stiep van baksteen van de verdwenen kerk van Houwingeham (pp. 58-63)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1167-3

PALEO-AKTUEEL

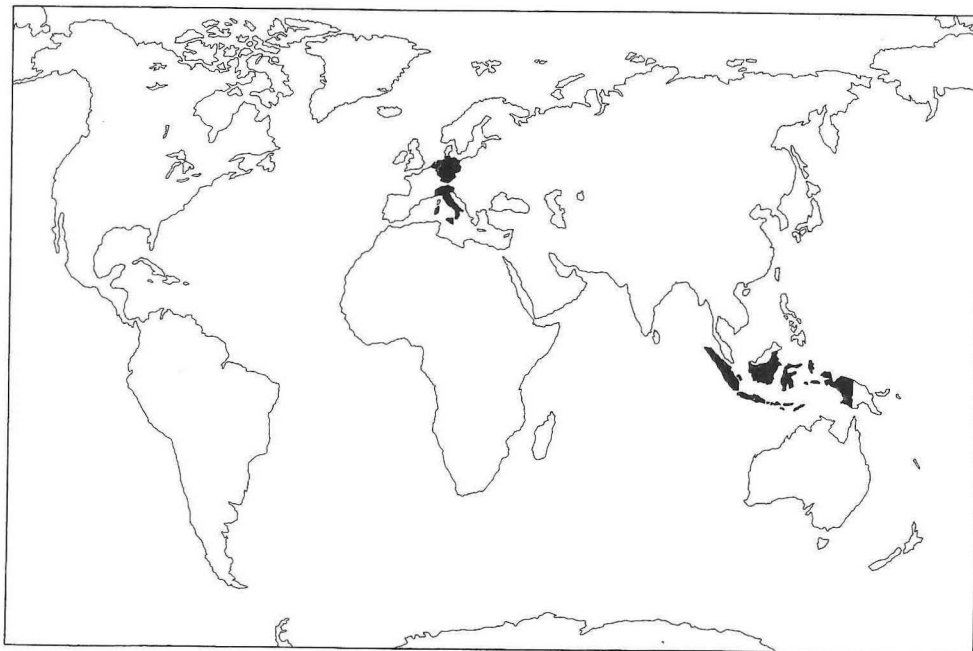
10

redactie
Mette Bierma
Otto H. Harsema
Engelien Rondaan-Veger

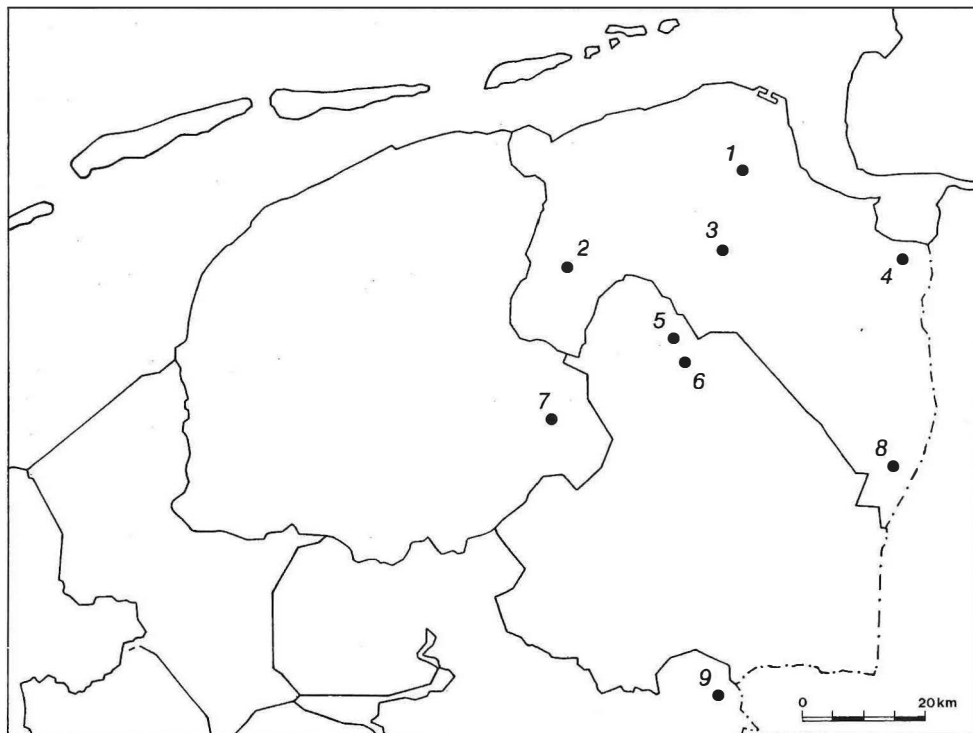
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 1999

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg; 2. Oldekerk; 3. Driebond; 4. Houwingeham; 5. Yde; 6. Tinaarlo; 7. Jardinga; 8. Laude; 9. Gramsbergen.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA & J.M. PASVEER	
Het kolenterrein van Podo (Indonesië)	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Meesters en leerlingen in het bewerken van vuursteen; de <i>refitting</i> -analyse van Gramsbergen (Ov.) uit het Laat-Ahrensburgien	13
W. PRUMMEL, M.J.L.Th. NIEKUS & A.L. VAN GIJN	
Een laatmesolithische jacht- en slachtplaats aan de Tjonger bij Jardinga (Fr.)	16
A.L. BRINDLEY & A.D. NEVES ESPINHA	
Vroeg TRB-aardewerk uit hunebed D6a bij Tinaarlo (Dr.)	21
P.A.J. ATTEMA & P.M. VAN LEUSEN	
Kern en periferie in het RPC-project (1); de Doganella di Ninfa-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	25
P.M. VAN LEUSEN & P.A.J. ATTEMA	
Kern en periferie in het RPC-project (2); de Fogliano-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	31
P.B. KOOI & H.A. GROENENDIJK	
Grafheuvels cum Laude (Gr.)	36
O.H. HARSEMA	
Een vroeg technisch monument in Noord-Duitsland: 'de offersteen' van Plumbohm, Nedersaksen	41
W. PRUMMEL, C.G. KOOPSTRA, A.J. NIJBOER & P.B. KOOI	
Een beenbewerker en een smid, bewoners van de wierde Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg (Gr.)	48
P.B. KOOI	
De Oldekerk (Gr.)	54
T. VAN DEN BERGH, H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Houwingeham (Gr.) na vijf eeuwen weer op de kaart	58
A.AERTS-BIJMA, J.N. LANTING & H. VAN DER PLICHT	
Een verrassende wending; gecremeerd been blijkt wel ¹⁴ C-dateerbaar!	64
H.T. WATERBOLK	
De mens in het Preboreale, Boreale en Atlantische bos	68

J.M. GRIMM, M. BANNINK, N. GROEN-LUBBERS, T.C.A. DE HAAS et al. Menselijke activiteit rond Boekema's veentje bij Yde (Dr.) tijdens de prehistorie	74
F. VREDE Archeobotanisch onderzoek in Driebond, gemeente Groningen (Gr.)	76
S. BOTTEMA De snelheid van klimop	81
H.T. WATERBOLK De archeologie in Groningen voor 50 jaar. Enkele herinneringen aan Albert Meijer	85

VROEG TRB-AARDEWERK UIT HUNEBED D6A BIJ TINARLO (DR.)

A.L. Brindley en A.D. Neves Espinha

In de zomer van 1927 werden de resten van een vernield hunebed ontdekt tijdens ontginningswerkzaamheden ten ZO van Tinaarlo. Van Giffen werd gewaarschuwd, maar was door omstandigheden niet in staat op korte termijn onderzoek in te stellen. Uiteindelijk vond dit pas in het voorjaar van 1928 plaats. De ontdekking van de resten bleef niet geheim en de vindplaats werd weldra door belangstellenden gezocht. Sommigen namen zelfs de schep ter hand en begonnen met het verzamelen van scherven etc. Hoeveel materiaal op deze wijze is verdwenen is niet bekend. Van Giffen (1944: p.7) kende alleen een verzameling die in het bezit was van ds. G. van Veldhuizen te Rotterdam, zoon van de eigenaar van het landgoed 'Adderhorst' bij Tinaarlo en melder van de ontdekking. Uit een publicatie van de laatstgenoemde is bekend dat een andere, anoniem gebleven, verzamelaar o.a. een gave strijdhamer heeft opgegraven.

De grondsporen die in 1928 werden ontdekt, werden door Van Giffen geïnterpreteerd als restanten van twee vernielde hunebedden, die hij D6e en D6f noemde. In werkelijkheid gaat het om resten van één vernield hunebed dat wij voorstellen D6a te noemen. In Van Giffens D6a-d geloven we namelijk niet: waarschijnlijk waren het grafheuvels (Brindley, Neves Espinha & Lanting, in voorb.). Het restant van het tweede hunebedje blijkt een 'recente' kuil te zijn in het talud van de dekheuvel, gevuld met stenen, scherven, etc. uit de kamervulling.

D6a was een klein hunebed met 4 paar zijstenen, dat op een onbekend tijdstip, en voordat het ooit gekarteerd of genoemd werd, is vernield. Te oordelen naar de vondsten van een fragment graniet met resten van een boorgat, wijzend op het gebruik van explosieven, en van een fragment van een Goudse pijp, is de kamer vernield in het kader van handel in veldkeien ten behoeve van de versterking van de zeedijken na de boomosselin-

vasie van ca. 1730. Mogelijk is het hunebedje door commerciële 'steenprikkers' ontdekt, en direct daarna vernield. De ontdekking van dit hunebedje is bovendien nooit bekend geworden. Enige belangstelling voor oudheden lijkt er niet te zijn geweest op dat moment. Tijdens het onderzoek in 1928 verzamelde Van Giffen nog grote hoeveelheden scherven, vuursteen etc. Ondanks het feit dat veel scherven verdwenen zullen zijn in de periode tussen ontdekking en onderzoek, hoeft er niet aan getwijfeld te worden dat het resterende materiaal representatief is voor het oorspronkelijk aanwezige.

Van Giffen publiceerde zijn opgraving in 1944, nadat het aardewerk was gesorteerd en getekend door Tiny Kat-van Hulst. Haar bewerking moet overigens niet als definitief worden gezien. Bij bestudering in de afgelopen jaren bleken niet alleen meer scherven te passen, maar ook meer potten identificeerbaar te zijn. In een aantal gevallen bleken haar reconstructies bovendien niet geheel correct. Een nieuwe publicatie van opgraving en vondsten is in voorbereiding.

Toen enkele jaren na het onderzoek de niet-onderzochte delen van de dekheuvel werden geëgaliseerd, werden in de voet van de heuvel een terrine (f) en een trechterbeker gevonden (g), kennelijk in associatie. Deze werden in 1931 door het museum in Assen aangekocht. Het opmerkelijke van deze vondst is de vroege datering, namelijk Horizont 2 volgens Brindley (1986: fig. 4) Tijdens de opgraving had Van Giffen ook al de hand weten te leggen op een grotendeels gaaf kommetje (h). Volgens een notitie in inkt op de binnenzijde betreft het een 'losse vondst'. Een notitie in potlood op het in gips aangevulde missende randfragment maakt duidelijk dat Van Giffen deze kom kreeg of kocht van de eigenaar/ontginner van het terrein, Brink uit Tinaarlo. De pot maakt de indruk met een schep geraakt te zijn in de grond, waarbij het afgestoken deel van de rand

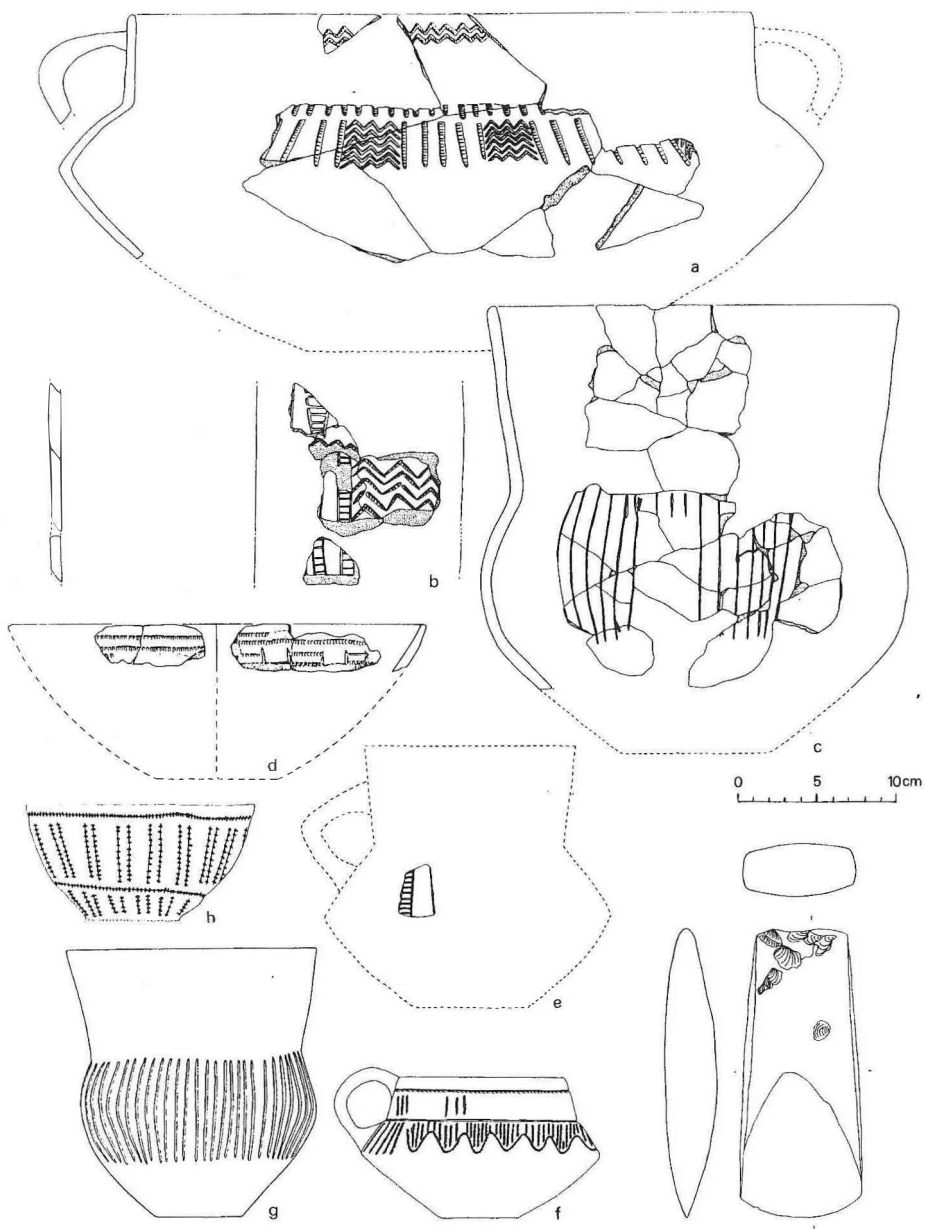

Fig. 1. Horizont 2-aardewerk uit hunebed D6a.

verloren ging. Hoogstwaarschijnlijk ging het ook in dit geval om een bijzetting in de heuvel, waarschijnlijk in het al in 1927 geëgaliseerde gedeelte.

Ondanks de vrij uitzonderlijke versiering, moet ook deze pot aan Horizont 2 worden toegeschreven.

Deze vroege vondsten moeten waarschijnlijk

opgevat worden als aardewerkoffers in de heuvel ten tijde van de constructie van het grafmonument. Verwacht kan worden dat in dat geval ook in de grafkelder aardewerk van Horizont 2 voorkomt. En dat blijkt in D6a inderdaad het geval. In de kamer zijn scherven van vier potten gevonden die met zekerheid aan deze Horizont kunnen worden toegeschreven, terwijl een grote trechterbeker zeer waarschijnlijk tot deze Horizont behoort. Daarnaast komt aardewerk uit de Horizonten 3, 5, 6 en 7 voor; merkwaardigerwijs ontbreekt materiaal van Horizont 4 vrijwel volledig. Deze publicatie besteedt alleen aandacht aan het aardewerk van Horizont 2, omdat materiaal van die fase slecht bekend is en omdat het aardewerk uit D6a deels buiten het tot nu bekende valt.

Bij het aardewerk uit de vernielde grafkelder gaat het om:

a) Scherven van een buitengewoon grote terrine met een hoekig profiel, en hooggeplaatst(e) handvat(ten). Kat-Van Hulten reconstrueerde de scherven tot een forse kruik (Van Giffen, 1944: afb. 4:61). Volgens ons gaat het om een pot met een grootste diameter van 45 cm, die breder is dan hoog. Onze reconstructie als twee-orige terrine is gebaseerd op afmetingen, inhoud en gewicht in gevulde toestand. De versiering bestaat uit een dubbele zigzag onder de rand, en blokken zigzag- en groepen lijnen op de schouder. Het bewaard gebleven handvat is een breed bandoor, afgerond hoekig, dat van vlak onder de rand tot vlak boven de buikknik reikte. Qua versiering en profiel is deze terrine vergelijkbaar met kruiken uit de vlakgraven A en E in Zeijen (Bakker, 1979: fig. B13:33 en B14:20a) en uit hunebed D30 bij Exlo (Brindley & Lanting, 1991/92: fig. 16c en 16d). Makelij en versiering zijn vergelijkbaar met die van de hieronder beschreven emmer. Beide potten zouden een paar kunnen hebben gevormd;

b) Vijf scherven van een emmer; de rand is echter niet bewaard gebleven. Deze pot heeft twee versieringszones. De bovenzone bestaat uit een band korte, brede, naar onder taps toelopende ladders (of afgeknotte, horizontaal gearceerde hangende driehoeken) en wordt van de onderzone gescheiden door een horizontale zigzag. De versiering van de onderzone bestaat uit brede zigzag-

panelen, begrensd door smalle ladders. Van Giffen (1944: afb. 4:54) beeldde slechts de scherf met zigzagpaneel en ladders uit de onderzone af. Een emmer met even brede ladders in de bovenzone en zigzagpanelen in de onderzone werd gevonden in vlakgraf F te Zeijen (Bakker, 1979: fig. B15:44). Vergelijkbare versiering is ook bekend van een emmer uit de steenkist (vroeger hunebed F1 genoemd) bij Rijs in Gaasterland (Brindley, 1986: fig. 4:24). Taps toelopende ladders of afgeknotte hangende driehoeken met horizontale arcering blijken echter een nieuw element te zijn;

c) Scherven van een forse en dikwandige trechterbeker met rechtwandige, matig uitstaande hals en regelmatig geronde buik. De hals is onversierd, de buik versierd met bundels onregelmatig uitgevoerde verticale lijnen van de halsknik tot beneden de grootste omvang van de buik, gescheiden door groepjes korte verticale lijntjes direct onder de halsknik. Deze trechterbeker wordt tot het Horizont 2-materiaal gerekend, omdat het aardewerk overeenkomsten heeft met dat van beide hiervoor beschreven potten. De pot is afgebeeld door Van Giffen (1944: afb. 4:52), maar door ons herkende aanpassende scherven maken duidelijk hoe breed de bundels verticale lijnen zijn. De door Van Giffen afgebeelde maar van een vraagteken voorziene bodemscherven, horen niet bij deze pot. Vergelijkbare trechterbekers met regelmatig geronde buik en zonder duidelijke schouder komen voor in Horizont 2-contexten in Zeijen, Elspeet en Hooghalen. Een goede tegenhanger is ook de hieronder beschreven trechterbeker (g) uit de voet van de dekheuvel van D6a;

d) Vier randscherven van een schaal of kom. De versiering bestaat uit twee horizontale lijnen onder de rand en uit verticale ladders (met horizontale sporten) met vrijwel even brede onversierde tussenruimtes. De verticale lijnen zijn in normale, puntige diepsteek uitgevoerd, evenals een enkele sport van een ladder. De horizontale lijnen onder de rand en de overige sporten zijn uitgevoerd in een ruwe vorm van diepsteek, die oppervlakkig gezien aan dwarsstempels doet denken. De klei moet betrekkelijk droog zijn verwerkt, want het aardewerk is langs de schuine contactvlakken van de kleistrippen gebroken. Onze reconstructie is vlakker en wijder dan die

van Van Giffen (1944: afb. 4:39). De versiering is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met die van een kom uit de steenkist van Diever (Brindley, 1986: fig. 4:5), maar deze heeft wel een duidelijk ontwikkelde bovenzone;

e) Een schoudercherf van een kruik met scherpe buikknik en zwak bollende schouder, gebroken over een strip met verticale laddersiering. Deze scherf is niet afgebeeld door Van Giffen (1944). Vergelijkbare kruiken zijn bekend uit de vlakgraven A en E in Zeijen (Bakker, 1979: fig B13:33 en B14:20a) en uit het vernielde hunebed D54b bij Hooghalen (Brindley, 1986: fig 4:9).

Volledigheidshalve beschrijven we ook het Horizont 2-aardewerk uit de heuvel:

f) Een complete, kleine terrine, met hoekig profiel, enigszins taps toelopende hals, en een groot handvat tussen buikknik en rand, dat boven de rand uitsteekt. De versiering bestaat uit enkele groepjes verticale lijntjes op de hals, ter weerszijden van het handvat, uit verticale lijnen aan beide zijden van het handvat en uit hangende, verticaal gearceerde driehoeken op de schouder. De pot is afgebeeld door Van Giffen (1944: afb. 1, onder);

g) Een complete trechterbeker met onversierde, licht uitstaande rechtwandige hals en een regelmatig geronde buik zonder duidelijke schouder. De versiering bestaat uit verticale groeflijnen die van de halsknik naar beneden ca. 3/4 van de buik bedekken. Gezien de associatie met bovengenoemde terrine moet deze trechterbeker aan Horizont 2 worden toegeschreven. Afgebeeld door Van Giffen (1944: fig. 1, onder, rechts);

h) Een kleine kom waarvan blijkens het breukpatroon op de onderzijde van de bodem een standring is afgebroken. De kom is afgebeeld door Van Giffen (1944: afb. 4:40), die in de beschrijving de afgebroken standring niet noemt, wel een 'iets uitpuilende' bodem. De versiering is simpel en bestaat uit twee zones, beide aan de bovenzijde begrensd door een horizontale lijn. De horizontale lijn, die onder- en bovenzone scheidt, is nogal slordig aangebracht: aan één kant van de pot zijn beide zones even breed, aan de andere zijde is de bovenzone bijna twee keer zo breed dan de onderzone. De bovenzone is gevuld met paarsgewijs geplaatste, de onderzone met nogal onregelmatig

verdeelde verticale lijnen. Laatstgenoemde zouden wel eens kunnen hebben doorgelopen op de standring. De verticale lijnen zijn uitgevoerd in een vreemd soort diepsteek, waarbij de diepe indrukken bijna recht in een ondiepe brede geul zijn aangebracht. Geul en indrukken kunnen met hetzelfde spatelvormige voorwerp zijn aangebracht. Bij de horizontale lijnen zijn de indrukken breder dan de groef, en doet het eindeffect sterk denken aan dwarsstempels. Het binnenoppervlak is oneffen; met name de verticale indrukken van de bovenzone zijn als verticale ribbels zichtbaar. Goede tegenhangers voor deze pot zijn niet bekend.

Tot het zeer vroege materiaal uit de kelder behoort ook de vierzijdig geslepen, breed- en duntoppige vuurstenen bijl met rechthoekige doorsnede en gewelfde hoofdvlakken, die een lengte van 18 cm heeft. Deze behoort tot een type dat in Denemarken niet later dan MN1 voorkomt. Voor D6a vertaalt zich dat vrijwel zeker in een toewijzing aan Horizont 2. Een vergelijkbaar exemplaar, met een lengte van 19,9 cm, komt uit hunebed D19 bij Drouwen. Bijlen met een dergelijke lengte zijn zeer uitzonderlijk in TRB-Westgroep context.

Summary

A re-examination of Van Giffen's excavation of the so-called hunebedden of Tinaarlo (D6e and D6f) has shown that only one small hunebed of 4 pairs of sidestones in fact existed. The pottery includes an important group of vessels of Horizon 2 for which new reconstructions are given. These include an exceptionally large 2-handled tureen, a very large funnel beaker and a pail.

Literatuur

- Bakker, J.A., 1979. *The TRB West Group*. Amsterdam.
Brindley, A.L., 1986. The typonomology of TRB West Group pottery. *Palaohistoria* 28, pp. 93-132.
Brindley, A.L. & J.N. Lanting, 1991-1992. A re-assessment of the hunebedden O1, D30 and D40: structures and finds. *Palaohistoria* 33-34, pp. 97-140.
Brindley, A.L., A.D. Neves Espinha & J.N. Lanting, in voorb.
Giffen, A.E. van, 1944. De twee vernielde hunebedden DV1e en DV1f, bij Tinaarlo, gem. Vries. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 62, pp. 93-112.